

MINTAQAVIY TAFOVUTLAR VA IQTISODIY RIVOJLANISHDA INVESTITSİYALAR O'RNI

Yormonqulova Nargiza Ikromjon qizi

Qo'qon Universiteti Xalqaro turizm va iqtisodiyot kafedrası o'qituvchisi,

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti tayanch doktoranti

nargizayormonqulova@gmail.com

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: 24-iyun 2025-yil

Tasdiqlandi: 26-iyun 2025-yil

Jurnal soni: 15

Maqola raqami: 16

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v15i.1196>

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/

KEYWORDS

ANNOTATSİYA

Mazkur maqolada O'zbekiston hududlari misolida mintaqaviy tafovutlar muammosi va ularni bartaraf etishda investitsiyalar, kichik tadbirkorlik subyektlari va aholiga to'g'ri keluvchi jami daromadning o'rni o'rganiladi. Mintaqalar o'rtasidagi iqtisodiy tengsizliklar ijtimoiy barqarorlik, infratuzilma rivoji hamda mehnat resurslarining samarali taqsimoti kabi ko'plab omillarga ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot davomida investitsiyalarning mintaqaviy iqtisodiy ko'rsatkichlarga qanday ta'sir qilayotgani, investitsiyalar yo'naltirilgan hududlar va kam e'tibor qaratilgan mintaqalar o'rtasidagi farqlar statistik ko'rsatkichlar yordamida tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari investitsiya siyosatini mintaqaviy rivojlanish strategiyalari bilan uyg'unlashtirish zarurligini ko'rsatadi. Xulosa qismida esa mavjud muammolarning yechimi sifatida davlat tomonidan amalga oshirilishi lozim bo'lgan tizimli chora-tadbirlar taklif etiladi.

Kirish. Mintaqaviy tafovutlar har bir davlatning ichki iqtisodiy rivojlanishida muhim omillardan biridir. Aholi zichligi, tabiiy resurslar, ishlab chiqarish salohiyati, infratuzilma darajasi va investitsiyalarning yo'naltirilishi kabi omillar mintaqalar o'rtasidagi iqtisodiy tafovutlarning shakllanishiga sabab bo'ladi. O'zbekiston misolida olsak, Toshkent shahri va viloyati, Buxoro, Navoiy kabi sanoati rivojlangan hududlar bilan, masalan, Qoraqalpog'iston Respublikasi, Surxondaryo yoki Jizzax viloyatlaridagi iqtisodiy faoliyat darajasi o'rtasida sezilarli farqlar mavjud. 2024-yil statistik ma'lumotlariga ko'ra, yalpi hududiy mahsulot hajmi bo'yicha eng yuqori ko'rsatkich Toshkent shahrida qayd etilgan bo'lsa, ba'zi viloyatlarda bu ko'rsatkich o'rtacha darajadan ancha past bo'lgan.

Bu tafovutlar faqat iqtisodiy ko'rsatkichlarda emas, balki yashash darajasi, ish bilan bandlik, ta'lim va sog'liqni saqlash tizimi kabi ijtimoiy sohalarida ham namoyon bo'ladi. Shunday ekan, mintaqaviy tafovutlarni kamaytirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida investitsiyalarni hududiy teng taqsimlashni talab etadi. Ushbu maqolada aynan investitsiyalarning mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishdagi o'rnini tahlil qilish orqali ushbu masalaga ilmiy yondashuv taklif etiladi.

Adabiyotlar tahlili. Barro, Sala-i-Martin (1992) tomonidan olib borilgan klassik tadqiqotlarda investitsiyalar iqtisodiy o'sishning asosiy omili sifatida qayd etilgan. Ular Solow modeliga tayanib, investitsiyalar hajmidagi oshish uzoq muddatli iqtisodiy o'sishni tezlashtirishini ilmiy asoslab berishgan.

Jahon banki (World Bank Development Indicators, 2022) ma'lumotlarida ham bevosita xorijiy investitsiyalar (BXI) bilan yalpi ichki mahsulot (YalM) o'rtasida ijobiy korrelyatsiya mavjudligi ko'rsatilgan. Ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlarda BXI hisobiga infratuzilma va sanoat rivojlanmoqda.

Krugman (1991) o'zining "New Economic Geography" modelida iqtisodiy faoliyatning makon bo'yicha notekis taqsimlanishi, ya'ni "regional inequality" tushunchasini izohlab bergan. Unga ko'ra, asosiy ishlab chiqarish markazlari atrofida konsentratsiyalashuv mintaqaviy tafovutlarni kuchaytiradi.

O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi (2022) tomonidan e'lon qilingan "Hududiy rivojlanish strategiyasi"da mamlakatda mavjud mintaqaviy tafovutlar aniq raqamlar bilan ko'rsatib o'tilgan. Misol uchun, Toshkent shahri va viloyatida aholi jon boshiga YHM 25 mln so'mni tashkil qilsa, bu ko'rsatkich Surxondaryoda 11 mln so'mga teng.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda miqdoriy usullar qo'llanildi. Asosiy ma'lumotlar manbai sifatida O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi, Moliya vazirligi, Jahon banki va boshqa ochiq manbalar ishlatildi. Tahlil uchun 2018–2024-yillar oralig'idagi mintaqaviy ma'lumotlar tanlab olindi.

Tahlil usullari:

Deskriptiv tahlil: investitsiyalar hajmi va iqtisodiy o'sish sur'atlari bo'yicha hududlar taqqoslandi;

Gini koeffitsienti va Theil indeksi: iqtisodiy resurslar taqsimotidagi tengsizlikni baholash;

Panel regressiya modeli: investitsiyalar hajmi va YalM (Yalpi hududiy mahsulot) o'sishi o'rtasidagi bog'liqlik o'rganildi;

Konvergensiya tahlili (beta-konvergensiya): kamroq rivojlangan hududlarning rivojlanish sur'atlari tezlashayotganini aniqlash uchun ishlatildi.

Tadqiqot natijalari. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2021–2024-yillardagi Yalpi hududiy mahsulot hajmini hududlar kesimida tahlil qiladigan bo'lsak, har bir hududning Yalpi hududiy mahsuloti yillar davomida o'sganligini ko'rishimiz mumkin. 2021-yilda bu ko'rsatkich bo'yicha eng yuqori hajmga ega bo'lgan hududlar Toshkent shahri, Toshkent viloyati hamda Navoiy viloyatlari hisoblanadi. 2024-yilga borib esa, bu hududlardagi Yalpi hududiy mahsulot hajmi Toshkent shahri 281147.4 mlrd.so'm, Toshkent viloyati 146385.2 mlrd.so'm va Navoiy viloyati 117297.8 mlrd.so'mga oshgan va eng yuqori hajmni qayd etgan. Eng quyi ko'rsatkichlar esa 2021-yilda Sirdaryo, Jizzax va Xorazmga to'g'ri kelgan. 2024-yilga kelib ushbu hududlarning Yalpi hududiy mahsulot hajmi oldingi yillarga nisbatan oshgan bo'lsada, boshqa hududlarga nisbatan eng past ko'rsatkichni qayd etgan.

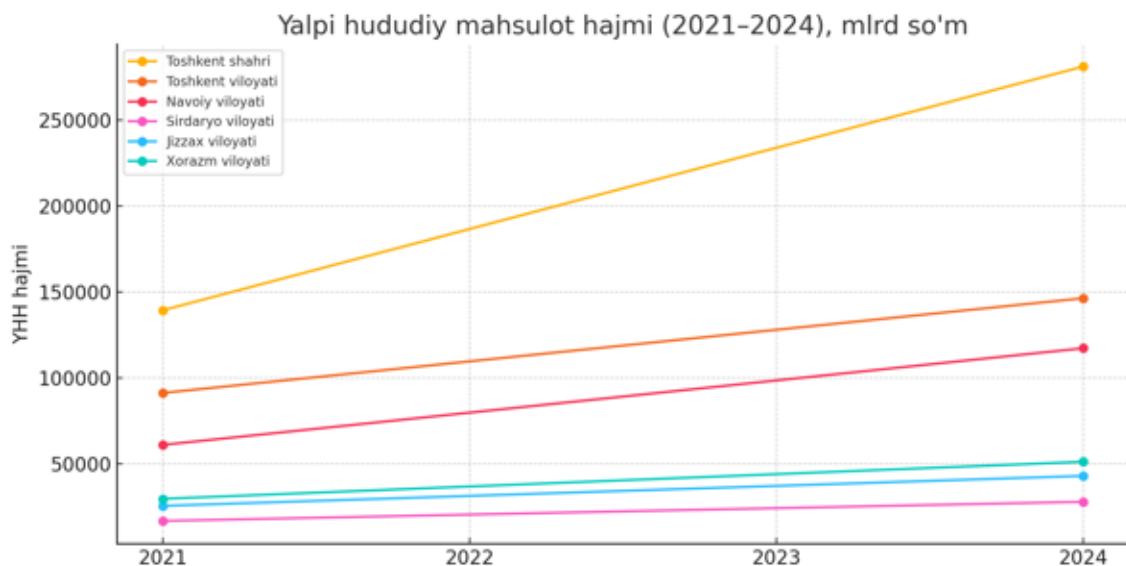
1-jadval

Yillar kesimida Yalpi hududiy mahsulot hajmi (joriy narxlarda, mlrd.so'm)

No	Hududlar	2021	2022	2023	2024
1	O'zbekiston Respublikasi	820536.6	995573.1	1204485	1454574
2	Qoraqalpog'iston Respublikasi	29738.2	35541.6	39166.2	45658.5
3	Andijon viloyati	48894.3	62981.4	77337.9	90522.1
4	Buxoro viloyati	43069.7	51728	61242.6	71560.4
5	Jizzax viloyati	25632.4	30367	37383.2	43057.9
6	Qashqadaryo viloyati	49397.5	57629.1	68648.6	80658.3

7	Navoiy viloyati	61118.4	71994.1	88215.4	117297.8
8	Namangan viloyati	40269.1	48513.7	58173.7	68915.7
9	Samarqand viloyati	59260.4	68988.6	83149.5	99866.1
10	Surxondaryo viloyati	33591.1	39201.8	46999.2	54354.1
11	Sirdaryo viloyati	16865.1	20155.6	24001.7	28003.3
12	Toshkent viloyati	91317.3	103244.8	121442.6	146385.2
13	Farg'ona viloyati	55831.9	65516.9	78009	91333
14	Xorazm viloyati	29737.2	37474.3	43666.7	51261
15	Toshkent shahri	139396.8	172469.3	215099.2	281147.4

Ushbu jadvalni grafik ko'rinishda quyidagicha aks ettirish mumkin:

Hududlarning iqtisodiy rivojlanishida o'sha hududlarga kiritilayotgan investitsiyalar hajmi muhim omillardan biri hisoblanadi. Investitsiyalar kiritilishi natijasida iqtisodiy muhitning yaxshilanishiga, ishchi o'rinlarining ko'payishiga, talabning yetarli darajada qondirilishiga olib keladi. Mamlakatimizda investitsiyalarga oid ko'plab qaror va qonunlarning zahirida yotgan asosiy maqsad ham mintalardagi tafovutlarni kamaytirish, iqtisodiy jihatdan ortda

qolayotgan hududlarda investitsion muhitni rivojlantirish va o'sha hududning infratuzilmasini yaxshilashga qaratilgan.

Quyidagi jadvalda mamlakatimiz hududlarida yillar kesimida kiritilayotgan asosiy kapitalga investitsiyalarning o'sish sur'ati keltirilgan, yillar davomida investitsiyalarning o'sish sur'ati ortib borsa, hududning Yalpi hududiy mahsuloti hajmining ham o'sishi kuzatiladi.

2-jadval

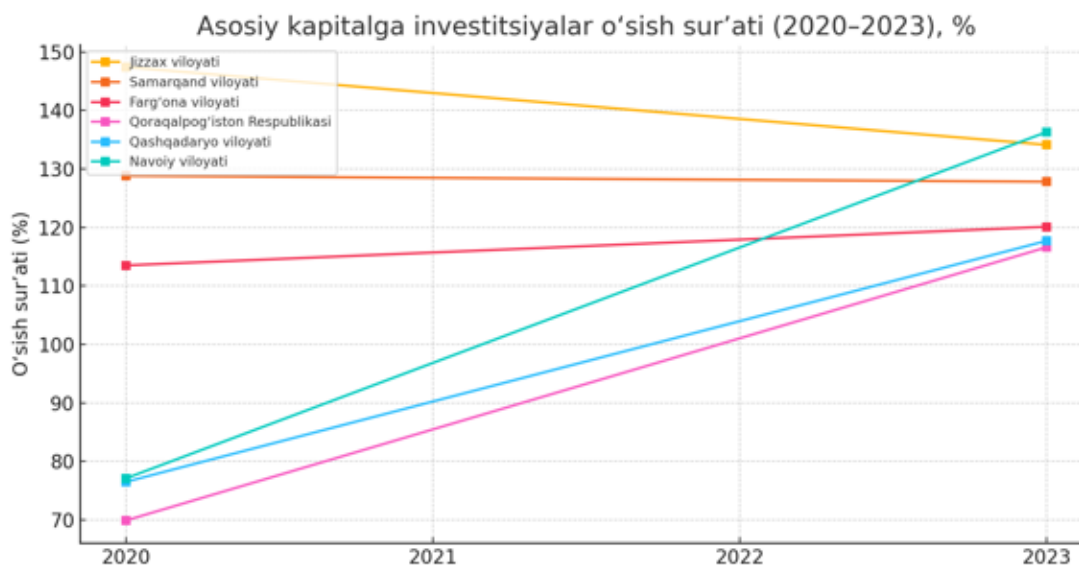
Asosiy kapitalga investitsiyalarning o'sish sur'ati (yillik)(foizda)

No	Hududlar	2020	2021	2022	2023
1	O'zbekiston Respublikasi	95.6	102.9	100.2	123.4
2	Qoraqalpog'iston Respublikasi	69.9	105.1	114.9	116.6
3	Andijon viloyati	110.6	106	116.5	121.2
4	Buxoro viloyati	104.7	147.4	94.2	132.2
5	Jizzax viloyati	147.4	72.4	104.6	134.1
6	Qashqadaryo viloyati	76.5	77.8	80	117.7
7	Navoiy viloyati	77.1	86	109.4	136.3
8	Namangan viloyati	88	100.5	104.2	121.3
9	Samarqand viloyati	128.8	98.7	111.6	127.8
10	Surxondaryo viloyati	77.4	109.7	87.5	148.3
11	Sirdaryo viloyati	111.2	107.7	135.1	117.7
12	Toshkent viloyati	92.2	120.3	110.7	121.1
13	Farg'ona viloyati	113.5	105.7	112.4	120.1
14	Xorazm viloyati	92.7	139.3	94.2	121
15	Toshkent shahri	108.6	105	87.2	115.8

Yuqoridagi jadval ma'lumotlaridan ko'rishimiz mumkinki, hududlar kesimida asosiy kapitalga investitsiyalarning o'sish sur'ati 2020-yilda Jizzax viloyatida 147.4 foizni, Samarqand viloyatida 128.8 foizni hamda Farg'ona viloyatida 113.5 foizni tashkil qilgan va eng

yuqori ko'rsatkichni qayd etgan. Eng past ko'rsatkichlar esa Qoraqalpog'iston, Qashqadaryo va Navoiy viloyatlariga to'g'ri kelgan.

2023-yilga kelib esa, eng yuqori ko'rsatkich Surxondaryo, Navoi va Jizzax viloyatlariga, eng past ko'rsatkich esa Toshkent shahri, Qoraqalpog'iston Respublikasi va Sirdaryo viloyatlariga to'g'ri kelgan.

Aholini ish bilan ta'minlash ularning daromadlarini oshishiga, xarid qobiliyatini, turmush tarzini yaxshilashga, talabni yetarlicha ta'minlashga, yakunida esa Yalpi ichki mahsulotni oshishiga olib keladi. Ishsizlikni kamaytirish yoxud aholini ish bilan bandligini oshirishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning o'rni va ahamiyati katta. Gapimizning isboti tariqasida quyida jadvalni keltirishimiz mumkin. Ushbu jadvalda kichik tadbirkorlik subyektlarining jami bandlikdagi ulushi foizlarda keltirilgan.

2020-yilda O'zbekiston bo'yicha kichik tadbirkorlik subyektlarining jami bandlikdagi ulushi 74.5 foizni tashkil qilgan bo'lsa, 2023-yilga kelib bu ko'rsatkich 74 foizga tushgan. Kichik tadbirkorlik subyektlarining jami bandlikdagi ulushi eng yuqori bo'lgan hududlar 2020-yilda Samarqand, Namangan va Andijon viloyatlari hisoblanadi. 2023-yilda ham bu holat o'zgarmagan.

3-jadval

Kichik tadbirkorlik subyektlarining jami bandlikdagi ulushi (foiz)

No	Hududlar	2020	2021	2022	2023
1	O'zbekiston Respublikasi	74.5	74.5	73.9	74
2	Qoraqalpog'iston Respublikasi	74.2	74.2	74.1	74.5
3	Andijon viloyati	80.8	80.7	80.2	80.7
4	Buxoro viloyati	74.9	74.2	74.3	74.5
5	Jizzax viloyati	78.4	78.8	77.3	77.1
6	Qashqadaryo viloyati	78.1	78.5	78.2	78.1
7	Navoiy viloyati	51.9	52.3	51.1	52.1
8	Namangan viloyati	81.6	82.2	81	80.9
9	Samarqand viloyati	81.7	81.5	80.9	81.1
10	Surxondaryo viloyati	78.2	78.4	76.9	76.8
11	Sirdaryo viloyati	74.5	74.4	72.9	71.9
12	Toshkent viloyati	70.8	69.8	70	70.6
13	Farg'ona viloyati	78.4	78.5	78.7	79.1
14	Xorazm viloyati	79.3	79.1	78.1	78.5
15	Toshkent shahri	49.7	50.2	50	49.4

Aholi jon boshiga to'g'ri keluvchi umumiy daromadlar hajmi hududlar kesimida bir-biridan farq qiladi, bu esa hududlardagi talab va taklifga, narxga ta'sir ko'rsatadi. Mintaqalardagi asosiy tafovutlardan biri ham aynan shu hisoblanadi. Hududlar kesimida aholi daromadlarini

tahlil qiladigan bo'lsak, 2021-yilda eng yuqori ko'rsatkich Toshkent shahri, Navoiy viloyati va Buxoro viloyatlariga to'g'ri kelgan bo'lsa, 2024-yilga kelib bu holat o'zgarmagan.

Aholi jon boshiga umumiy daromadlar hajmi (hududlar kesimida, ming so'mda)

No	Hududlar	2021	2022	2023	2024
1	O'zbekiston Respublikasi	15421.7	18373.9	20764.5	24111.9
2	Qoraqalpog'iston Respublikasi	11731.8	13779.1	15037.5	16858
3	Andijon viloyati	13449.7	16443.6	19236.1	21926.3
4	Buxoro viloyati	18910	22320.7	24267.7	27508
5	Jizzax viloyati	13668.5	15567.4	17389.2	19435.1
6	Qashqadaryo viloyati	12597.9	15054.4	16366.7	18473.5
7	Navoiy viloyati	25887.5	28358.1	32537	38112.3
8	Namangan viloyati	11915.5	14415.1	15291.1	16849
9	Samarqand viloyati	13231.2	15721	16701.5	19215.4
10	Surxondaryo viloyati	12282.4	15031.9	16205.8	17880
11	Sirdaryo viloyati	13185.1	15028.4	16954.9	19036.5
12	Toshkent viloyati	16957.8	19122.6	21563.1	25123.3
13	Farg'ona viloyati	11741	14350.6	17320.7	19119.9
14	Xorazm viloyati	16292.2	20155.2	20509.2	23410.8
15	Toshkent shahri	31502	38143.6	47183.4	60594.4

Xulosa va takliflar. Investitsiyalar har qanday hududning iqtisodiy taraqqiyotida hal qiluvchi omil bo'lib, ularning miqdori va taqsimlanishiga qarab mintaqalardagi ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar shakllanadi. O'zbekiston misolida olib qaralganda, investitsiyalar hajmining ortishi yalpi hududiy mahsulot (YHH) o'sish sur'atlariga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. 2021–2024 yillar davomida YHHning sezilarli darajada oshgan hududlari – Toshkent shahri, Toshkent viloyati va Navoiy viloyati – investitsiyalarning eng yuqori miqdorda yo'naltirilgan mintaqalari sifatida ajralib turadi.

Shuningdek, asosiy kapitalga investitsiyalarning yillik o'sish sur'atlari ham hududiy farqlarni namoyon etadi. Misol uchun, 2023-yilda Surxondaryo viloyatida 148,3% darajasida qayd etilgan yuqori o'sish sur'ati bu hududda iqtisodiy faollikning ortib borayotganidan darak beradi. Aksincha, Toshkent shahri va Qoraqalpog'iston Respublikasida investitsiyalar o'sish sur'ati nisbatan past bo'lib, bu esa ushbu hududlarda iqtisodiy rivojlanish sekinlashuvining mumkin bo'lgan xavfini bildiradi.

Investitsiyalar iqtisodiyotda nafaqat ishlab chiqarish hajmini oshiradi, balki mehnat bozoriga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Kichik tadbirkorlik subyektlariga yo'naltirilgan investitsiyalar bandlik darajasining oshishiga, aholining daromad manbalarini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Masalan, Namangan, Samarqand va Andijon viloyatlarida kichik tadbirkorlik subyektlari jami bandlikdagi ulushi 80% dan yuqori bo'lib, bu investitsiyalarning to'g'ri yo'naltirilganligini ko'rsatadi.

Investitsiyalarning ijtimoiy samarasi ham aholi jon boshiga to'g'ri keluvchi daromadlar orqali o'z aksini topadi. Toshkent shahri, Navoiy va Buxoro viloyatlarida daromad darajasining yuqoriligi bu hududlarda iqtisodiy infratuzilma, ish o'rinlari va xizmatlar sohasi rivojlanganini tasdiqlaydi. Bu esa o'z navbatida, investitsiyalar iqtisodiy tengsizliklarni kamaytirishda muhim rol o'ynayotganini ko'rsatadi.

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, investitsiyalarni adolatli va strategik taqsimlash orqali nafaqat iqtisodiy faollikni, balki ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash mumkin. Shunday ekan, investitsiyalarning hududiy iqtisodiy o'sishga ta'siri chuqurroq o'rganilishi va davlat siyosatida markaziy o'rin egallashi lozim.

Yuqoridagi tahlillar asosida shuni ta'kidlash mumkinki, O'zbekiston hududlari o'rtasida mavjud iqtisodiy tafovutlar iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari, investitsiyalarning taqsimlanishi, kichik

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Yormonqulova, N. (2024). YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISHNING AHAMIYATI VA O'ZBEKISTONDA YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISH STRATEGIYASI. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 11(11), 44–47. <https://doi.org/10.54613/ku.v11i11.951>
2. Yormonqulova, N. (2024). IQTISODIY O'SISH OMILLARINI TAKOMILLASHTIRISH VA BARQAROR RIVOJLANISHGA ERISHISH. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 10(10), 109–112. <https://doi.org/10.54613/ku.v10i10.922>
3. Yormonqulova Nargiza. (2024). BARQAROR IQTISODIY O'SISHNI TA'MINLASHDA MEHNAT RESURLARI VA AHO

tadbirkorlik faolligi va aholi daromadlari darajasida yaqqol namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, Toshkent shahri va ba'zi sanoati rivojlangan viloyatlar (Navoiy, Toshkent viloyati, Buxoro) mintaqaviy iqtisodiyotda yetakchi o'rinlarni egallab turgani kuzatiladi.

Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki: Yalpi hududiy mahsulot hajmi 2021–2024 yillarda barcha hududlarda ortgan bo'lsada, o'sish sur'atlari va umumiy hajmi bo'yicha hududlar o'rtasida katta tafovut mavjud. Asosiy kapitalga investitsiyalarning o'sish sur'atlari bevosita YHM hajmiga ta'sir ko'rsatmoqda. Investitsiyalarning yuqori bo'lgan hududlarida iqtisodiy ko'rsatkichlar ijobiy tomonga o'zgargani kuzatilmoqda. Kichik tadbirkorlik subyektlarining bandlikdagi ulushi aholini ish bilan ta'minlash va iqtisodiy faollikni oshirishda muhim rol o'ynaydi. Samarqand, Namangan va Andijon viloyatlarida bu ko'rsatkich yuqoriligi qolmoqda. Aholi jon boshiga daromadlar esa hali-hanuz keskin farqlanmoqda. Eng yuqori daromad Toshkent shahrida 60,5 mln so'mni tashkil etsa, boshqa hududlarda bu ko'rsatkich bir necha barobar past bo'lgan.

Tizimli muammolar: Investitsiyalarning maqsadli taqsimlanmasligi; Infratuzilma va logistika imkoniyatlarining notekisligi; Kichik biznesga qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining ba'zi hududlarda sustligi; Ishchi kuchining hududlar o'rtasida noto'g'ri taqsimlanishi.

Takliflar:

1. Hududiy investitsiya strategiyasini takomillashtirish: Investitsiyalarni asosan orqada qolayotgan hududlarga yo'naltirish, bu orqali u yerda yangi sanoat zonalar, logistika markazlari, infratuzilma loyihalari yaratish.
2. Kichik tadbirkorlikni rag'batlantirish: Soliq imtiyozlari, subsidiyalari, kredit resurslariga qulayliklar orqali kichik biznesni ayniqsa iqtisodiy zaif hududlarda qo'llab-quvvatlash.
3. Hududlararo integratsiyani kuchaytirish: Rivojlangan va orqada qolayotgan viloyatlar o'rtasida hamkorlik mexanizmlarini joriy etish (klasterlar, kooperatsiyalar orqali).
4. Ijtimoiy infratuzilmani teng rivojlantirish: Ta'lim, sog'liqni saqlash va kommunikatsiya xizmatlarini chekka hududlarda yaxshilash orqali iqtisodiy faollikni rag'batlantirish.
5. Statistik monitoringni kuchaytirish: Har yili mintaqaviy tafovutlar bo'yicha integratsiyalashgan indikatorlar asosida baholash va tahlil tizimini yaratish.

BANDLIGI. *University Research Base*, 1000–1003. Retrieved from <https://scholar.kokanduni.uz/index.php/rb/article/view/277>

4. Turg'unov, J. A. (2025). Sanoat korxonalarini rivojlantirishda aylanma iqtisodiyot amaliyotini joriy etish masalalari. "Nordic" ilmiy-amaliy elektron jurnali 2025 | Journal article, DOI: 10.69949/nordic-0000009

5. Tojiyeva, M. M. (2023). KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISHNING MAMLAKAT IJTIMOIY-IQTISODIY HAYOTIDAGI AHAMIYATI. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 9, 126-130.